

Lokal Historisk Forening for Follase Egnen

Forår 2022

Kvarmløsegård, Sadelmagervej 2, set fra luften af Sylvest-Jensen 1936-38. Foto: Det Kongelige Bibliotek. Læs inde i bladet om den fredede voldgrav ved gården.

Fredet og forsømt – et voldanlæg af stor interesse

De første fredninger fandt sted i årene 1809-1811. Det var primært dysser, jættestuer og gravhøje, som blev fredet på godsejeres initiativ og ud fra deres personlige kulturhistoriske interesse. Fredede fortidsminder blev forsynet med en fredningssten med FM og krone. Med fredningsloven af 1937 fulgte fredning af ikke alene samtlige (synlige) oldtidsgrave og høje, men også kampestensdiger og andre spor i landskabet, herunder voldsteder og forsvarsdiger. Tilsyn med fredede lokaliteter er overladt til dertil udpegede museer, i vores område Museum Vestsjælland og til dels Roskilde Museum. Fredning indebærer bl.a., at ejeren ikke må gennemføre vedligeholdelsesarbejder uden tilladelse dertil af fredningsmyndighederne.¹

Middelalderens voldsteder blev anlagt for at beskytte en væbnergård eller hovedgård. Nogle udviklede sig med tiden til befæstede herregårde, herunder Tølløsegård.² Væbner var i Middelalderen en fuldt udrustet kriger, som nød skattefritagelse

til gengæld for krigstjeneste. Væbnergården stod oftest udenfor landsbyens dyrkningsfællesskab. Dens ejer stod for opkrævning af landgilde til kongen. Mellem Asmindrup og Vipperød ligger voldstedet Sigersholm, som nu er frilagte og klart synlig. (FM 3224:16, fredet i 1921). Også ved Kr. Eskilstrup skal der efter forlydender have ligget et voldsted. I Kvarmløse findes en fredet voldgrav (FM 3225:61), som ikke er markeret på målebordsbladet (3225), og heller ikke nævnes i Vestsjællands Amtsmuseumsråds oversigt af 1983.³ Den er heller ikke opført blandt de fredede voldsteder i Trap.lex.dk

Den fredede voldgrav ved "Kvarmløsegården"⁴

Stedet betegnes i fredningsrapporter som militært voldsted eller væbnergård, eller ligefrem som et herregårdsanlæg,⁵ som lå beskyttet af vandfyldte voldgrave og lavninger, der beskrives som en natur-

---

¹ Museumsloven, Kapitel 8, § 29.

² Voldgraven er fredet.

³ Et kulturhistorisk bidrag i fredningsplanlægningen.

⁴ Matr. 11 a, nu Sadelmagervej 2.

⁵ www.kulturarv.dk

Kvarmløsegården set fra marken med vandfyldte lavninger. Udateret foto.

lig geologisk dannelse. Den sydlige lavning er beskrevet som to moser, der om vinteren løb sammen til én stor sø.⁶ Borg- og forbanken var adskilt af en forbindelsesgrav, som nu er rørlagt. Den nuværende, snoede rende, der fungerer som afløb frem til en drænbrønd, er af klart nyere dato. Den store firlængede gård, Sadelmagervej 2, ligger i det nordøstlige hjørne af anlægget. Selve voldgraven har til tider været del-

vis tørlagt, men er nu vandfyldt og tilgroet med pil, el, rør og græsser. Voldstedet var indtil 1960'erne klart synlig i landskabet, men er nu skjult i bevoksning.

Kvarmløse - en central bygd

Kvarmløse er et kulturhistorisk interessant område. Der er spor af bosættelse fra stenalderen og frem. Området, som voldstedet udgør en del af, klassificeres som område af betydning. Der er registreret 8 overpløjede dysser eller jættestuer, en del flintpletter, den ene med et ildsted, og en del løsfund fra yngre

---

⁶ Axel Sejr Jensens erindringer.

stenalder. Oldtidsgravene blev sløjfet i løbet af 1800-tallet.⁷ Selve stednavnets endelse -løse føres tilbage til yngre romersk jernalder, mens nærområdets stednavne, Aastrup, Soderup og Fristrup er yngre udflytterbebyggelser fra Vikingetiden og ældste Middelalder.⁸

I 1892 fandt man ved gravning på

Hans Knudsens mark (matr. 3, nu kaldet Teglværksgården), en kvindegrav, som dateres til 500-600 e.Kr.⁹ Med i graven havde kvinden fået to store sølvblikfibern¹⁰, to rækker perler, et lille halvmåneformet guldhængesmykke, og en træspand med bronzehank og beslag. Grusbanken med sand af særlig fin kvalitet er udpeget til at have væ-

---

⁷ Johannes Johansen – Slægten, afsnit 4. *Byen og omegnen*.

⁸ Peder Dam, *Bebyggelser og stednavnetyper*, Museum Tusulanums Forlag, Kbh. 2015.

---

⁹ Ulla Lund Hansen, *Kvarmløsefundet*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1969.

¹⁰ Fibel: spænde

Voldgraven bag gårdens udlænger. Foto: Marina Wijngaard, januar 2022.

ret en gravplads.¹¹ Folk fra Kvarmløse hentede sand her i flere generationer. Det blev brugt som strøelse på gulve og brolægninger.

Det skønnes, at voldstedet er anlagt i 1100-tallet og opgivet i 1300-tallet, men der foreligger ingen konkret datering. Hvideslægten har ejet jord i Kvarmløse i 1100-tallet, og de kan have anlagt voldstedet, måske i forbindelse med opførelse af stenkirken i Soderup. Kirken i Soderup var oprindeligt udsmykket med kalkmalerier,¹² som har en klar forbindelse til andre kirker, navnlig de i Fjenneslev og Slaglille, som beviseligt er opført af medlemmer af Hvideslægten, men også de i Jørlunde, Sæby og Kirke Hylinge. Kalkmalerierne tilskrives Finjaværkstedet, som har været slægtens foretrukne. De ustabile jordbundsforhold i Kvarmløse by med mange kilder har ikke indbudt til kirkebyggeri. Soderup ligger på højere og mere stabil jord med plads til en kirkegård. Kirken kan fortsat ses fra voldstedet, og en kirkesti dertil har ført fra Fristrup over Kvarmløses jord øst om voldstedet og udenom gravhøjene.

Skriftlige kilder

Kvarmløse by nævnes i Valdemar Sejrs jordebog i 1230 og senere i Roskildebispens jordebog i 1370. Væbner Jep Andersen Basse skriver sig til Kvarmløse, og han deltog i 1421 på Sjællands Landsting. I 1447 var hans søn Anders Jepsen til Kvarmløse et af tingsvidnerne på Horns Herredsting. Anders Jepsens enke, Inger Jonsdatter Jis anlagde i 1459 sag mod Morten Basse til Svenstrup. Om hun stadigvæk boede i Kvarmløse på det tidspunkt, vides ikke.¹³

Der er foregået mange handler og mageskifter både i Kvarmløse og Aastrup og i Elverdamsdalen som helhed. I Roskildebispens jordebog af 1370 betegnes Aastrup som en udflyttergård fra Kvarmløse. De sidste to gårde i Aastrup blev nedlagt i 1562, og jordtilliggendet blev samlet under Aastrup Hovedgaard på Erik Krabbes voldsted i bunden af dalen.¹⁴ I 1600-tallet nævnes Aastrup som en af de største studegårde på Sjælland. Gården på det gamle voldsted blev med tiden fæstegård under Aastrup. Fra 1800 til 1992 blev gården drevet af medlemmer af den samme slægt, først i arvefæste og senere som selvejere.

---

¹¹ Kort af 1983, udarbejdet af Morten Axboe for Vestsjællands Amtskommune.

¹² Kun et kalkmaleri af de hellige trekonger er bevaret.

---

¹³ Basse: gammel sjællandsk uradel, i 1400-tallet blandt de mægtigste og mest ansete blandt adelsslægterne.

¹⁴ Alder ukendt.

Kvarmløsegården set fra øst med græssende køer. Udateret foto.

Slægtsgården

Den første af slægten var Niels Rasmussen, som fæstede gården i 1800 efter udskiftningen. Bygningerne beskrives i fæstebrevet som *'hel brystfældige'*. Den ældste fæstegård beskrives som 2 længer på 12 fag og 2 længer på 16 fag, hvilket er en pæn stor gård. Stuehuset lå mod øst. Det har været hårdt arbejde at drive gården. Markerne var fulde af sumphuller og kampesten – formentlig rester af gravhøjene – og kornet *'tog sig fattigt ud'*. Kvægavl har sikkert været den mest givtige del af driften. Hen over jorden slyngede sig kirkestien fra Frstrup

til Soderup.¹⁵ Anders Jensen købte gården i 1873. I 1898 opførte han et stort nyt stuehus – nu mod vest med fri udsigt over engene. Hans nevø, Daniel Jensen var med til at tilkaste en del af den nordlige voldgrav. Han blev først forpagter hos sin farbror, og købte gården i 1917 for 50.000 kr. I 1922 indløste han det sidste afdrag på arvefæsteafgiften, og dermed var Kvarmløsegården definitivt løst fra forpligtelser til Aastrup.

---

¹⁵ Kirkestien blev overpløjet af Daniel Jensen i 1916.

I 1927 brændte gården – men stuehuset blev reddet.

Fredning og opmåling

Allerede under krigen besigtigede Nationalmuseet stedet i forbindelse med tørvegravningen i den sydlige mose. Der ligger nu fortsat en mindre sø midt i en velholdt græsplæne.

I 1952 fik Daniel Jensen et brev fra Nationalmuseet med oplysning om, at voldgraven var fredet.¹⁶ Indtil da havde borgbanken henligget som eng, og græssende kvæg og heste holdt bevoksningen nede. I fredningsteksten beskrives en del af graven som tør med 2 m dybe stejle kanter. Fredningsgrænsen forløber langs gravens øverste kant, og den fredede voldgrav strækker sig over ca. 120 m. Fortsættelsen af voldgraven var ikke omfattet af fredningen, men fortidsmindebeskyttelseslinien (100 m.), som skal sikre indsyn og udsyn, rækker på alle sider hen over voldstedet. En bræmme på 2 m. må ikke dyrkes eller tilplantes.¹⁷ Den bestemmelse blev tilsidesat, da folden på borgbanken i tresserne blev tilplantet med ædelgran.¹⁸

---

¹⁶ Mundtlig overlevering.

¹⁷ Museumsloven § 18

¹⁸ På foranledning af godsforvalter Krabbe.

Instanser kommer og går

I 1968 besøgte Johs. Hertz fra Fredningsstyrelsens Fortidsmindeforvaltning stedet. I sin indberetning indstillede han alle bevarede dele af gravsystemet til fredning efter Museumslovens § 2. Han foreslog desuden en udvidelse af fredningsgrænsen til at omfatte hele anlægget, også forbanken. Han betragtede punktfredningen som total utilstrækkelig. I september 1971 blev fredningen tinglyst, men uden fastlæggelse af den af Hertz anbefalede udvidelse.

Hertz udarbejdede en skitse over voldstedet. Det blev opmålt, og voldgraven blev beskrevet som en ca. 40 m lang og ca. 20 m bred nordre grav og en ca 120 m lang og 20 til 30 m bred østre grav. Den tørre del af graven stod med stejle, lige ca. 2 m høje kanter. *'Mindesmærket må ikke fjernes, udjævnes, eller beskadiges på nogen måde ved gravning, pløjning, beplantning, bebyggelse eller henlæggelse af jord, sten og affald eller på nogen måde forstyrres. Oprensning af voldgraven samt forsættelig ændring af vandstanden må, udover den eksisterende dræning, kun ske med rigsantikvarens samtykke.'*¹⁹

---

¹⁹ Kulturarvstyrelsens tinglysning af 1971.

Den vandfyldte og tilgroede voldgrav januar 2022. Foto: Marina Wijngaard.

Ved en nyberejsning i 1983, gennemført af *Skov- og Naturstyrelsens 10. kontor*, beskrives det meste af graven som vandfyldt. Voldstedet beskrives som '*ret velbevaret*' og af en vis seværdighed.

Ved den lejlighed fik Daniel Jensens to sønner en 'påtale', fordi Axel havde kastet haveaffald ned ad skrænten. *Vestsjællands Amtskommunes fredningsafdeling*, som udarbejdede den store oversigt af 1983, nævner ikke voldstedet. Vestsjællands Amt hører nu fortiden til. Gennem

årene har skiftende instanser - hver gang med nyt navn og ny adresse - haft ansvaret for fredede bygninger og lokaliteter. Det er ikke altid let at finde frem til den rette.

Ansvaret forflygtiges

I skrivende stund er det Museum Vestsjælland, der skal føre tilsyn med fortidsminder. Det er kommunen, der skal administrere beskyttelseslinjen, og det er ejeren, som skal pleje det, efter at have indhentet tilladelse dertil fra Slots- og Kulturstyrelsen.

Den, der tier, samtykker?

Voldstedet er et eksempel på en fejlslagen fredning. Det voldsted, der blev fredet, er efterhånden næsten helt tilgroet og usynligt i landskabet. I et par omgange har det været truet af kommunens lokalplaner.²⁰ I 1986-87 ønskede den daværende ejer af Hjerterbjerggård at bygge en aftægtsbolig indenfor beskyttelseslinjen. *Fredningsnævnet* afslog. Senere har *Tølløse Kommune*, som skulle føre tilsyn med beskyttelseslinjen, tilsidesat eller 'overset' den, da den opførte de første hvide klyngehuse på 'gængende grund'.

I 2003 råbte Lokalhistorisk Forenings daværende formand, Vivi Lausen, og flere andre vagt i ge-

vær. I forbindelse med forslag til lokalplan 1.39 planlagde kommunen yderligere byggeri indenfor fortidsmindebeskyttelseslinjen. Museumsinspektør Niels Wickman (dengang *Holbæk Museum*) aflagde rapport og understregede, at punktfredningen fra 1971 havde været helt utilstrækkelig. Han undrede sig over, at Tølløse Kommune ikke havde inddraget museet i planlægningsfasen, hvilket den ellers var pligtig til i henhold til Museumsloven § 23.

Sagen blev forelagt *Naturklagenævnet*, som konstaterede at *Kulturmiljørådet for Vestsjællands Amt* ikke var hørt, og Kommunen havde derved overtrådt planlovens § 25, stk. 2. Kommunen mente, at den havde gjort sit ved at orientere *Amtet*, og Amtet havde ikke reageret. *Naturklagenævnet* ophævede lo-

---

²⁰ Forslag til lokalplan 1.39 – boligområde ved Hjerterbjergvej fra 2003.

Den tilgroede voldgrav set hen over naboens rapsmark. Foto: Marina Wijngaard, januar 2022.

Kvarmløsegård set fra Hjertebjærgvej januar 2022. Foto: Marina Wijngaard.

kalplanen og kommuneplantillægget og sagen blev henvist til fornyet behandling i kommunen. *'I den aktuelle sag er der tale om et område indenfor en beskyttelseslinie relateret til et voldanlæg, som må siges at være af stor interesse for kulturmiljøet, og hvor en udtalelse fra Kulturmiljørådet ville kunne få væsentlig indflydelse på lokalplanens indhold.*

Resultatet af den fornyede behandling kan ses på stedet. Fredningen har ikke haft den oprindeligt tilsigtede virkning, og voldstedet synes at være glemt.

Slutningen på historien blev, at *Kulturarvstyrelsen* gav Lokalhistorisk Forening tilladelse til at opstille en lille informationstavle.

Status: Voldgraven er fredet, men den er omfattet af to forskellige og ikke nødvendigvis forenelige fredningsformål: *museumslovens kapitel 8a* og *naturbeskyttelseslovens §3*. Stedet er stadig i fare for at blive omklamret af byudvikling. Det trænger til at blive ryddet for bevoksning, så det igen bliver synligt i landskabet, som det oprindeligt var på fredningstidspunktet. Spørgsmålet er nu hvorvidt det nye mantra, at alt skal henligge som vild natur, vil bevirke at voldgraven får lov helt at gro til og forsvinde. Et forslag om en trampesti langs med voldgraven blev aldrig fulgt op.

Bukkerup landsby set fra luften. Foto: Mogens Stjernqvist, 1992.

Barnemordet i Bukkerup

I 1991 bragte Lokalhistorisk Forening for Tølløse Kommune, som foreningen hed dengang, en artikel i medlemsbladet om et barnemord i Bukkerup. En artikel, der fortæller en tragisk historie, men også giver et indtryk af samfundet dengang. Artiklen, der er skrevet af Niels Hemming Frandsen, genoptrykkes her.

Det var en martsdag i 1856, lige før påske. Husmand Ole Hansen var som sædvanlig på arbejde hos gårdmand Jens Nielsen i Bukkerup, og lidt over middag gik han uden for gården i et naturligt ærinde. Her opdagede han fodspor og blod på jorden. Ole fulgte sporet til en halmstak, hvor han fandt en stor blodpøl. Nu vidste han, at tjenestepigen Ane Jensdatter var gravid, selv om hun benægtede det kraf-

tigt, og han fik straks mistanke om, at hun havde født i hemmelighed. Husbond blev tilkaldt, og i bækken bag stakhaven fandt de liget af et nyfødt barn, som han foreløbig lod ligge.

Anes far, husmand Jens Kjeldsen, arbejdede også på gården, og Jens Nielsen hentede ham og Ole som vidner, da han tog barneliget op af vandet. Derefter gik de tre mænd ind til Ane, som indrømmede, at hun havde født dagen før og lagt barnet i bækken.

Der gik bud til myndighederne, men Ane var så medtaget af fødslen, at hun i en halv snes dage måtte blive i Bukkerup, fordi hun ikke kunne tåle at blive flyttet.

Ane var 28 år gammel, og fra hun var 4 år til hun blev konfirmeret, var hun i pleje hos Jens Nielsen, der var gift med hendes faster Karen. Grunden var, at Anes mor var sindssyg og måtte holdes indespærret. Efter konfirmationen tjente hun flere steder, bl.a. i Nr. Eskilstrup og Bårup, indtil hun kom tilbage til Jens Nielsen i november 1853.

Hvem var faren?

Skt. Hansaften 1855 var Ane til dans ved Kilden, og på hjemvejen blev hun passet op af en mandsperson, som hun ikke kendte. Han fik sin vilje med hende, selvom hun bad for sig og satte sig til modværge. Men

egentlig voldtægt var der ikke tale om.

Sådan forklarede Ane året efter, og sådan kan det godt være gået til. Men hun kan også have kendt ham og blot ønsket at holde ham uden for sagen.

I november fik Ane mistanke om at hun var gravid, og hun gik til den kloge mand i Ny Søtofte. Han skrev nogle dråber op til hende, som slagter Jens Jensen, Soderup, hentede i København. Ane påstod, at hun ikke vidste, hvad dråberne skulle bruges til, og det meste var endnu i behold. Recepten havde kostet hende 3 mark.

Den kloge mand, Rasmus Andersen fra Søtofte, blev afhørt under retssagen. Han mente, at han blev anset for at være en klog mand, fordi afdøde Christoffer Pedersen havde boet i huset, og Christoffer blev regnet for klog mand. Selv nægtede Rasmus dog at optræde som klog mand og tage penge for det – og han havde aldrig mødt Ane.

Ane fastholdt sin forklaring, og hun talte formentlig sandt. Hvis Rasmus indrømmede, at han tog penge for at virke som klog mand, stod han til 2 x 5 dages fængsel på vand og brød. Ane blev senere sikker på, at hun var gravid, men sagde det ikke til nogen. Omkring nytår fik hendes madmor mistan-

*Idyl i Bukkerup nogle år senere - her med smedjen t.v. og købmanden midt i billedet.
Del af udateret postkort.*

ke og spurgte direkte, men Ane benægtede, at hun ventede sig. Hun kunne nogenlunde regne ud, hvornår fødslen kunne ventes, men hun gjorde ingen forberedelser, f.eks. i retning af at skaffe børnetøj. Hun havde besluttet at begå selvmord inden fødslen, sagde hun senere.

Fødslen

Den 18. maj om aftenen havde Ane lagt dej til bagning, og mellem 6 og 7 om aftenen mærkede hun veer. Hun gik ud i stakhaven, og stående bag en halmstak fødte hun et drengebarn, som hun svøbte i et tørklæde. Hun gik derefter hen til bækken og lagde barnet i vandet, efter at have taget tørklædet af. Derefter gik hun i seng.

Senere fortalte Ane, at da hun mærkede veerne, gik hun ud for at drukne sig i bækken, men nåede ikke længere end til stakhaven, hvor fødslen pludselig gik i gang. Som sædvanlig i den slags sager

blev barnet obduceret for at lægerne kunne se, om barnet var dødfødt. De fandt strå i barnets mave og sluttede deraf, at det var blevet kastet levende i bækken. Strået måtte være kommet ned i maven med det vand, det slugte.

Loven - og dommen

Ifølge Danske Lov, som stadig gjaldt på det tidspunkt, var der dødsstraf, hvis en kvinde fødte i dølgsmål og dræbte barnet. Derfor var det retens opgave at få oplyst under hvilke omstændigheder, fødslen havde fundet sted, og især om den hemmelige fødsel var sket med vilje. Hvis pigen f.eks. ikke havde lagt skjul på sin tilstand, eller hvis hun havde sørget for børnetøj, eller hvis fødslen var kommet uventet, og pigen ikke havde haft mulighed for at hente hjælp, så ville dommeren som regel mene, at der ikke var bevis for hensigt til fødsel i dølgsmål.

Var barnet dødfødt eller død ved et uheld, så var der ikke tale om drab.

Sådanne forhold ville medføre, at straffen blev sat til nogle få års forbedringshus, eller måske nogle få dage på vand og brød.

Men sådanne formildende omstændigheder forelå ikke i Anes tilfælde. Hun havde holdt sin graviditet skjult så godt hun kunne og var gået bort fra gården for at føde i stedet for at tilkalde hjælp. Endvidere havde hun helt klart dræbt sit nyfødte barn.

Hendes eneste chance for at undgå dødsdommen var at overbevise dommeren om, at hun havde haft til hensigt at begå selvmord, men ikke havde nået det, før fødslen pludselig skete.

Flere vidner udtalte sig om Anes tungsindighed og indesluttede karakter, som bestyrkede antagelsen om selvmordstanker.

Men det reddede ikke Ane – hun skulle miste sin hals, og hovedet sættes på en stage! Dommen blev appelleret til Landsretten, siden til Højesteret, og begge steder blev den stadfæstet. Men ved kongelig resolution blev Ane benådet – med tugthus på livstid.

Uægte fødte børn

Ane var ikke den eneste kvinde, der havnede i den situation. Mellem 10 og 15% af alle børn blev født uden for ægteskab. I Soderup sogn blev

der mellem 1850 og 1860 født 46 børn uden for ægteskab, svarende til 12% af alle fødsler.

Men der var kun få kvinder, der dræbte deres børn ved fødslen. For hele Danmark var der en halv snes retssager om året. Men dertil må lægges de drab, der ikke blev opdaget. Og at de forekom, viser sig gennem retssager, hvor kvinder tilstår at have dræbt to, tre eller flere børn, uden at være blevet mistænkt, endsige tiltalt.

Omkring halvdelen af retssagerne endte med dødsstraf. Men den blev som regel – og efter 1861 altid – ændret til fængsel, tugthus eller forbedringshus. Den sidste kvinde, der blev henrettet, var en anden Ane, Ane Andersdatter - hun blev henrettet 12.12.1861 for at have dræbt 3 børn.

Efterskrift

Ane Jensdatter fra Bukkerup kom dog ikke til at tilbringe resten af sine dage i Tugthuset. I oktober 1863 blev hun efter Kongelig Resolution (i anledning af Kong Frederik d. VII's fødselsdag) overflyttet til Forbedringshuset. Og efter endnu en Kongelig Resolution i 1865 (i anledning af den nye konge Christian IX's fødselsdag) blev arrestanten benådet og løsladt i april 1865. Så historien om Ane Jensdatter fik en relativ lykkelig udgang.

Historien om Gina

Dette er en beretning, skrevet af Marie Fredslund Frederiksen, om en pige, der sammen med sin polske mor kom til Kr. Fredslunds gård²¹ i Skimmede i 1934. Moren hed Stanislava Marie Wassak og var født i 1893 i Polen. Hvornår hun kom til Danmark, ved vi ikke, men i 1921 får hun en datter på Holbæk Amts Sygehus – hun er da ugift og arbejder på Ulviggården i Undløse sogn. Pigen bliver døbt Genovefa, men i daglig tale kaldtes hun Gina. Ved folketællingen 1925 bor moren med sin datter hos en gammel mand i Højby, Odsherred, hvor hun er husassistent. Hun bliver gift med en arbejdsmand ved navn Kruse, men er også skilt fra ham igen, da hun kommer til Tølløse-egnen som malkekone.

Inge-Lis Madsen

Den 1. november 1934 kom Gina og hendes mor til vores gård. Marie Kruse skulle malke vores 18 køer to gange dagligt og vaske jungerne. Jeg mener også hun skulle rede sengene i karlekammeret og holde det rent. Nu var der jo kommet en ny mor til gården i sept. 1934²², Agnes havde jo nok at se til derinde – mad og rengøring og det hele. Så jeg tror nok også, at Marie Kruse hjalp Agnes med storvasken, der foregik på helt gammeldags faconovre i vaskehuset.

Gina fik lov at gå i Tølløse Skole, selv om hun jo egentlig hørte til Lunderød Skoledistrikt, og hun kom til at gå til præst hos Pastor Hammer det forår²³. Men hendes mor blev syg og kom på sygehus i København – det må have været temmelig alvorligt, siden hun kom derind. Far og Gina var derinde og se til hende. Det var de også lige efter, Gina var blevet konfirmeret, for moren var ikke hjemme den dag. Derfor tog Gina sin konfirmationskjole på ind på sygehuset, så moren kunne se hende.

---

²² Marie Fredslunds mor, Mathilde (f. Rasmussen i 1883) var død i 1931, og hendes far, Kristian Fredslund, giftede sig igen sept. 1934 med Agnes Marie Christine Andersen, der var enke og bestyrerinde på De Gamles Hjem i Tølløse.

²³ Gina blev konfirmeret i Tølløse Kirke d. 14.04.1935.

---

²¹ Højvang, Hjortholmvej 119, Skimmede.

*Højvang – Fredslunds gård på Hjortholmvej 119 – set fra luften af Sylvest Jensen 1936-38.
Foto: Det Kongelige Bibliotek.*

Det blev sidste gang, at Gina så sin mor, for kort tid efter døde Marie Kruse²⁴. Hun blev begravet fra Tølløse Kirke og kom til at ligge på den gamle kirkegård ind mod præstegården.

Og hvad blev der så af Marie Kruses lille pige? Ja, Gina og jeg²⁵ havde hidtil boet sammen i værelset ude ved bryggeret. Det fortsat-

te vi med, indtil jeg kom ud at tjene i Marup, mens Gina blev hjemme på gården og hjalp Agnes i hus og have. Det har ikke været så nemt for Gina. Men i 1938 eller 1939 sørgede far for, at hun blev fæstet hos Dagmar og Carl Petersen i Kvarmløse. Det var et hjem, hvor der skete meget – og hvor der blev gjort utrolig meget rent! Siden kom Gina til Nyvangsgården²⁶ hos Ingeborg og Ernst Petersen – han var søn af Dagmar og Carl Petersen i Kvarmløse.

---

²⁴ Marie Kruse døde på Rigshospitalet d. 22.05.1935.

²⁵ Marie Fredslund var født i 1919 og altså 2 år ældre end Gina.

---

²⁶ Nyvangsgården, Nybyvej 84.

*Gina (Genovefa) Kruse som ung.
Udateret portræt.*

Videre i livet

Sommeren 1941 kom Gina på Vallekilde Højskole i 3 måneder – det var en god sommer for hende. Derefter fik hun plads på De Gamles Hjem i Sdr. Jernløse i 1 år eller 1½, hvorefter bestyrerinden sørgede for, at Gina kom til Nykøbing Sygehus som sygeplejeelev. Det var nemlig Ginas ønske at blive sygeplejerske. I Nykøbing var hun det meste af sin læretid, men sluttede det sidste halve år på Sct. Hans i Roskilde.

Efter elevtiden fik hun arbejde i København, men hun ville mere, tog til Århus og uddannede sig som sundhedsplejerske. I 1957 rejste hun til Grønland, hvor hun fik job på Dr. In-

På sejltur med Tølløse Ungdomsforening - Gina ses t.v. ved åren. Udateret foto.

grids Hospital i Godthåb²⁷. Her tog hun med lægebåden til udstederne. Jeg fik engang brev deroppe fra. Da havde hun opholdt sig 8 dage på et udsted, hvorfra lægebåden ikke kunne komme hjem.

Gina har altid været som et familiedlem for os, og vi kom altid godt ud af det sammen. Far var ved hendes mors død blevet værge for hende - det var derfor hun fik ophold i vor familie. Gina og jeg fulgtes til

møder i Tølløse Ungdomsforening, mens hun boede hjemme på gården, og sammen deltog vi også i et esperanto-kursus, som frk. Meta Madsen holdt i Tølløse.

Gina har altid haft arbejde og let ved at finde gode og trofaste venner. Da hun vendte hjem fra Grønland, fik hun lejlighed i Roskilde og igen job som sygeplejerske. Hun holdt meget af at rejse i sine ferier og kom vidt omkring.

I maj 1996 holdt vi Ginas fødselsdag her hos os, og det gik fint. D. 3. marts 1997 ringede de fra Roskilde Sygehus, at Gina var blevet ind-

---

²⁷ Godthåb: i dag Nuuk.

Gina deltog også på husholdningshold i Tølløse. Her sidder hun fortil i sort trøje. Datering: ca. 1937.

lagt om natten. Henry og jeg²⁸ kørte derop, men den intensive afdeling beholdt hende en 14 dages tid, hvor hun mange gange fik dialyse. Herefter kom hun på rekreation og fik det efterhånden bedre. Vi besøgte hende nogle gange derhjemme, og hun kom også på besøg hos os.

Men ikke længe efter var det galt igen: hun blev fundet bevidstløs på gulvet, kom igen på sygehuset – og vågnede ikke igen! D. 9. aug. 1997 døde Gina Kruse og blev bisat fra Østre Kapel i Roskilde 5 dage senere.

Gina var et fint menneske. Hun var meget for os og vores familie, ligesom for de venner hun fik gennem livet.

Varmedunkens historie

I Lokalarkivets gemmer ligger denne lille historie, skrevet af Else Lykkegard, Kr. Eskilstrup, engang i 1990'erne. Else Lykkegard var datter af købmand Hans Nielsen og hustruen Martha i Soderup og født 1907. Hun døde i 2005.

Mit hjem var en købmandsforretning. Da jeg var barn, bestod husstanden af min mor, far og lillesøster samt min farfar, der boede hos os. Om aftenen sad vi sammen i stuen, hvor vi havde en fint pudset messinglampe på bordet. Under krigen fra 1914 fik vi en hvæsende gaslampe med et skarpt hvidt lys.

I kakkellovnens kogerum blev sat en lille gryde fyldt med almindeligt strandsand. Når det var gennemvarmet, blev det hældt i en pose af stof – jeg husker den som stribet. Sandet fordeltes løseligt i posen, som derefter blev bundet forsvareligt. Jeg følte det som en betroet opgave at holde posen, når sandet kom i. Denne varme sandpose var god at lægge om en øm hofte, eller den kunne med sin varme give lindring for ømme knæ.

Siden fik vi varmedunke af zink med messingskruelåg - de blev fyldt

---

²⁸ Marie Fredslund var blevet gift med Henry Frederiksen i 1939. Sammen ejede og drev de i mange år hendes fødegård på Hjortholmvej 119 i Skimmede.

med kogende vand. Så gik turen op ad trappen for at lægge den i sengen. Nej da, for et velvære!

Næste trin på sengevarme var gummivarmedunkene. De var rødbrune og også gode. I sommertiden kunne de opbevares uden skruelåg, evt. drysset med kartoffelmel uden på.

Årene gik. En varmepude til el på 45 x 35 cm i størrelse med et lille hvidt betræk, der kunne vaskes. Og nu her i "halvfemserne", så går man til sengs på et dejligt varmetæppe, der dækker hele sengen – nej, for en nydelse!

Ja, sådan har jeg fulgt sengens varmehistorie.

Købmandsforretningen på Dumpedalvej 12, hvor Else Lykkegaard voksede op. På postkortet, der er fra ca. 1910, står hun med sin far i hånden.

Generalforsamling den 17. marts 2022

47 medlemmer deltog i generalforsamlingen, der afholdtes i A-Huset – et rigtigt flot fremmøde! Som dirigent valgtes Klaus Engberg, der efter at have konstateret, at generalforsamlingen var lovligt indvarslet, gav ordet til formand Marina Wijngaard.

I sin og bestyrelsens beretning kunne formanden fortælle om et foreningsår, der ligesom det forrige år har budt på udfordringer pga. Covid-19. Arrangementer har måttet udskydes eller helt aflyses, og til de mødeaftener, som blev gennemført, mødte færre end sædvanligt op.

I alt blev der i 2021 afholdt 5 foredrag, 1 byvandring, 1 busudflugt samt med 3 måneders forsinkelse pga. Corona-nedlukningen den årlige generalforsamling. Undervejs blev der afholdt 5 bestyrelsesmøder, hvor der blev planlagt så godt, som det kunne lade sig gøre, samt gjort forsøg på at holde gejsten oppe!

På trods af vanskelige tider har medlemmerne været trofaste – det glæder bestyrelsen meget. Der er undervejs også kommet nye medlemmer til, som formanden benyttede lejligheden til at byde velkom-

men i foreningen. Beretningen blev efterfølgende godkendt.

Herefter fremlagde kasserer Kjeld Sørensen det reviderede regnskab for 2021. Der var indtægter for kr. 52.075,50 og udgifter for kr. 46.256,18, hvilket gav et overskud på kr. 5.744, 32. Egenkapitalen udgjorde pr. 31.12.2021 kr. 51.979,32. Foreningen havde ved udgangen af 2021 259 medlemmer. Regnskabet blev godkendt uden kommentarer.

Kontingentet forbliver uændret kr. 250 for ægtepar og kr. 150 for enkeltmedlemmer i 2023.

Lokalhistorisk Forening for Tølløse Egnens vedtægter er efterhånden af ældre dato – de stammer fra foreningen blev stiftet i 1983 og er sidst blevet ændret i 2007. Bestyrelsen har derfor skønnet, at det var nødvendigt med helt nye vedtægter – de blev fremlagt på generalforsamlingen af Kjeld Sørensen. Vedtægterne skal endeligt godkendes på en ekstraordinær generalforsamling d. 12. maj 2022, der afholdes inden et planlagt arrangement.

Herefter var der valg af bestyrelsesmedlemmer. Efter tur afgik Kjeld Sørensen, Kirsten Holm Iversen,

Carsten Kristoffersen og Inge-Lis Madsen, der alle blev genvalgt. Den vakante bestyrelsespost blev sidst på året besat af Hanne Glæemose Engberg, der hidtil har været suppleant. Som suppleant for de næste 2 år genvalgtes Anne Warberg, og som ny suppleant blev valgt Malene Jensen, Tølløse, for 1 år. Som revisor for de næste 2 år genvalgtes Poul Andersen, og som revisor-suppleant valgt for 1 år genvalgtes Svend Aage Jørgensen.

Sidste punkt på dagsordenen var eventuelt, hvor formanden fortalte om kommende arrangementer i 2022. Herefter kunne dirigenten afslutte generalforsamlingen kl. 20.30 og takke for god ro og orden.

For 11. år i træk sluttede aftenen med lokalhistorisk quiz ved Inge-Lis Madsen. Der blev stillet 30 spørgsmål, som blev ledsaget af billeder på PowerPoint - geografisk fra hele den gamle Tølløse kommune og tidsmæssigt fra de sidste 200 år! Spørgsmålene blev med engagement og dygtighed besvaret gruppevis ved 5-6 mands borde. Vindere blev Mogens Nilsson, Mogens Helt, Bent Petersen, John Abrahamsson, Jytte Steffensen og Mogens Jørgensen, der hver modtog en flaske vin som præmie.

Konstituering

På et efterfølgende møde har bestyrelsen konstitueret sig som følger:

Formand: Marina Wijngaard

Næstformand: Inge-Lis Madsen

Kasserer: Kjeld Sørensen

Webmaster / IT-ansvarlig: Carsten Kristoffersen

Sekretær: Kirsten Holm Iversen

Parti fra Kilden i Soderup.

Byvandring i Soderup

Torsdag d. 2. juni tager vi på byvandring i det idylliske Soderup. Vi mødes kl. 18.30 på P-pladsen ved Soderup Kirke, Soderup Kirkevej 16, hvor 4 lokale guider står parat til at tage os med byen rundt. Undervejs vil de fortælle om Hospitalet samt gårde og huse, hvor der har været erhverv. Der vil også blive fortalt om Kildebo – byens hus - der

er opført på gadejord. Her vil vi, når rundturen er slut, indtage et lettere traktament samt kaffe og "Soderup-kage". Pris: kr. 60 for medlemmer, kr. 75 for ikke-medlemmer. Af hensyn til traktementet er det nødvendigt med tilmelding senest d. 26. maj på mail eller tlf. til Kjeld Sørensen: kjeld@tollose.dk / 23 32 86 24.

Kirkegårdsvandring i Gl. Tølløse og Soderup

Sidste sommer arrangerede Stigruppen under Fællesskab Tølløse sammen med Lokalhistorisk Forening for Tølløse Egnen tre meget velbesøgte traveture gennem Tølløse Stationsby. I år følger vi succesen op med kirkegårdsvandring: **mandag d. 4. og 11. juli** på henholdsvis den gamle og nye kirkegård ved Tølløse Kirke – **mandag d. 18. juli** på kirkegården i Soderup.

Vi mødes kl. 18.30 på P-pladsen

ved Tølløse Kirke på Nordstjernevej og P-pladsen ved Soderup Kirke på Soderup Kirkevej. Her vil turlerder Kjeld Sørensen fortælle om nogle af de markante personer, der er stedt til hvile på kirkegårdene, gerne suppleret med oplysninger fra deltagerne på traveturene. Der vil også blive mulighed for et kig ind i gravkapellet ved Tølløse Kirke, der ellers ikke er tilgængeligt.

Det er gratis at deltage, og tilmelding er ikke nødvendig.

Den gamle kirkegård ved Tølløse Kirke. Foto: Inge-Lis Madsen, marts 2022.

Turen går til Helsingør

Den 10. september 2022 går turen til Helsingør.

Med Erik af Pommerns privilegier og Sundtoldens indførelse fik den strategisk velbeliggende by et stort opsving. Kongen gav i 1416 10 års skattefrihed for dem, som byggede stenhuse. Borgerne fik desuden frit ildebrændsel af allehånde træer, undtagen eg og bøg: "*for at vor nye Købstad paa Ørekrog des bedre og raskere bygges og koffres²⁹ maa*". Det var almindeligt for borgerne at have svin på olden i de omliggende store skove. Helsingørs usædvanlig store svinehold menes at have været hovederhvervet forud for sundtoldens indførelse.

I Helsingørs blomstringsperiode i 1400-tallets første halvdel opførte man byens to store kirker, og dens tre klostre stammer også fra denne tid. Vi begynder med en byvandring i den ældste del af byen, hvor vi bl.a. kommer ind i kirkerne og får beretningen om skiftet til reformation. Rundt om i byen er der gavlmalerier, der fortæller byens historie. Disse malerier er lavet af to italienske kunstnere Lara Atzoni og Piercarlo Carella.

Tidsplan: Afgang fra Tølløse St. kl. 8.30. Evt. opsamling efter anmodning fra parkeringspladsen ved Ugerløse Kirke kl. 8.00 og ved St. Merløse Station kl. 8.10. Kaffestop undervejs til Helsingør. Byvandring kl. 10.30 ved Claus Ostenfeld. Frokost kl. 12.30 i Restaurant Kadetten (Sekondløjtnanternes gamle skole). Kl. 14.00 rundvisning på Værftsmuseet, hvor forhenværende værftsarbejdere fortæller og viser rundt. Herefter evt. tid til på egen hånd at ose lidt rundt. Hjemtur kl. 16.00.

Tilmelding til Kjeld Sørensen, tlf. 23 32 86 24 eller e-mail kjeld@tollose.dk, senest den 1. august 2022.

Pris for turen 600 kr./pers. Betaling senest den 1. august til kassereren. Bemærk venligst at turen kun gennemføres ved mindst 30 deltagere.

Et af gavlmalerierne, der fortæller byens historie. Foto: Marina Wijngaard, 2018.

---

29 Koffre: (ældre dansk) ophjælpe, udstyre.

Kontingent

Ægtepar: 250 kr. Enlige: 150 kr.

Kontingentet er for et helt år og kan betales ved mødeaftenerne i januar og februar. Ved kontantbetaling medbringes den tilsendte opkrævning. Der kan også indbetales på **konto 4398 5397081** eller via **MobilePay** på **97998** inden 1. marts.

Er der medlemmer, der ønsker transport til møderne? Ring til et af bestyrelsesmedlemmerne, som vil hjælpe med samkørsel.

Medlemmer har gratis adgang til aftenarrangementerne. **Kaffe med brød: 30 kr. Gæstebillet: 20 kr.**

Ikke-medlemmer kan, hvis der er plads, deltage i udflugter m.v. mod forhøjet deltagerpris.

Løssalgpris på ekstra numre af medlemsbladet: 40 kr.

Arrangementer 2022

*Alle møder holdes
i Aktivitetshuset,
Nytorv 14, Tølløse.
Bemærk:
Mødetidspunkt
ved foredragene er
ændret til kl. 19.00*

Torsdag d. 12. maj 2022 kl. 19.00
**Lammefjorden
fra istid til nutid**
ved Arne Fjordgaard Ander-
sen. Inden foredragets start
holdes **ekstraordinær gene-
ralforsamling**, hvor de nye
vedtægter skal endelig ved-
tages.

Torsdag d. 2. juni 2022 kl. 18.30

Guidet byvandring i Soderup

Læs mere om byvandringen inde i bladet. Mødested: Soderup Kirkes P-plads. Pris: kr. 60 for medlemmer, kr. 75 for ikke-medlemmer. Af hensyn til det efterfølgende traktament tilmelding til Kjeld Sørensen på mail: kjeld@tollose.dk / mob. 23 32 86 24 senest d. 26. maj.

Mandag d. 4. juli og mandag d. 11. juli 2022 kl. 18.30

Kirkegårdsvandring

på henholdsvis den gamle og nye kirkegård ved Tølløse Kirke i samarbejde med Stigruppen under Fællesskab Tølløse. Mødested: P-pladsen ved kirken. Tilmelding ikke nødvendig. Læs mere inde i bladet.

Mandag d. 18. juli 2022 kl. 18.30

Kirkegårdsvandring

Soderup Kirke, ligeledes i samarbejde med Stigruppen under Fællesskab Tølløse. Mødested: P-pladsen ved Soderup Kirke. Tilmelding ikke nødvendig. Læs mere inde i bladet.

Lørdag d. 10. september 2022

Busudflugt til Helsingør

med byvandring, besøg på Værftsmuseet, frokost i Restaurant Kadetten (Sekondløjtnanternes gamle skolebygning) m.v. Pris: kr. 600 pr. pers. Tilmelding senest d. 1. aug. til Kjeld Sørensen på mail: kjeld@tollose.dk eller tlf. 23 32 86 24. Læs mere om turen inde i bladet.

Torsdag d. 13. oktober 2022 kl. 19.00

Gyldenløveshøj

Jan Christensen: Gyldenløveshøj – midtpunkt for de sjællandske våbenedkastninger.

Torsdag d. 10. november 2022 kl. 19.00

Hvem er dine forfædre?

Lene Hjære Østergaard.

Torsdag d. 8. december 2022 kl. 19.00

Juleafslutning

- under forberedelse.

Lokalhistorisk Forening for Tølløse Egnen

Formand

Marina Wijngaard
Østergade 20
4340 Tølløse
E-mail: eho@olsen.mail.dk
Tlf. 59 18 58 41

Næstformand

Inge-Lis Madsen
Nybyvej 62
4340 Tølløse
E-mail ilm@holb.dk
Tlf. 20 44 62 55

Kasserer

Kjeld Sørensen
Kvarmløsevej 10
4340 Tølløse
E-mail: kjeld@tollose.dk
Tlf. 23 32 86 24

Sekretær

Kirsten Holm Iversen
Skovbakkevej 10
Nr. Eskilstrup , 4340 Tølløse
E-mail: kirstenhi@tollose.dk
Tlf. 40 89 58 48

Webmaster / it-ansvarlig

Carsten Kristoffersen
Bakkedraget 14
4340 Tølløse
E-mail: carsten@tollose.dk
Tlf. 31 42 48 84

Bestyrelsesmedlem

Eskild Lund
Dalstrøget 4
4340 Tølløse
E-mail: eskild@tollose.dk
Tlf. 40 75 28 73

Hanne Glæmose Engberg

Hjortholmvej 10
4340 Tølløse
E-mail: hanne@tollose.dk
Tlf. 51 90 03 49

Suppleanter**Anne Warberg**

Sneppevej 7
4350 Ugerløse
E-mail: anne@tollose.dk
Tlf. 21 15 44 47

Malene Jensen

Trekronervej 6 st. th.
4340 Tølløse
E-mail: malene@tollose.dk
Tlf. 29 65 14 66

Foreningens hjemmeside

www.tølløse.dk

Holbæk Arkiverne /**Tølløse Lokalarkiv**

Hjortholmvej 9
4340 Tølløse
E-mail: tollose-arkiv@holb.dk
Tlf. 72 36 70 83 / 72 36 36 24

Arkivets åbningstider

Tirsdag kl. 13.00 -17.00

Arkivleder

Inge-Lis Madsen
E-mail: ilm@holb.dk